

Viti i IX-të i Botimit, Nr.1,
Qershore 2018

TESTET PROJEKTIVE GRAFIKE DHE ZVILLIMI I KAPACITETIT GRAFIK

Mariglana Gjoni*

Universiteti i Urbinos “Carlo Bo”, Itali, Departamenti i Psikologjisë

Adresë kontakti: mmariglana@yahoo.it

Përmbledhje

Objektivi i këtij studimi teorik është të paraqiten teknikat projektive grafike dhe zhvillimi i kapacitetit grafik te individit. Së pari, kjo trajtesë do të parashtojë një panoramë të shkurtër ilustruese mbi teknikat projektive grafike dhe disa aspekte të dinamikave projektive që duhen pasur parasysh në vëzhgimin dhe në interpretimin e çdo lloj vizatimi të realizuar. Së dyti, do të fokusohemi në shpjegimin dhe eksplorimin e vizatimit në zhvillimin fizik, motorik, kognitiv dhe socio-emotiv në periudhat evolutive. Çdo arritje evolutive dhe çdo aspekt i personalitetit reflektohet hollësisht në produktin grafik. Nëpërmjet fletës së bardhë tregohet marrëdhënia që çdo individ vendos jo vetëm me veten, por edhe me të tjerët, në familjen dhe në shoqërinë në të cilin ndodhet. Metodologjia e përdorur është ajo *cilësore* e zhvilluar në linjën e shqyrtimit të të dhënave të literaturës rreth çështjes në shqyrtim. Përgjatë kësaj trajtese, artikulohej një sërë gjetjesh të rëndësishme të lidhura pikërisht me rëndësinë e vizatimit për njohjen e gjithanshme të personalitetit dhe si zhvillimi i kapacitetit grafik pasqyron zhvillimin global të individit.

Fjalë çelës: *teknika projektive vizatimore, zhvillim, fëmijë.*

THE TECHNICAL PROJECTIVE DRAWINGS AND THE DEVELOPMENT GRAPHIC CAPACITY

ABSTRACT

Objective of this theoretical study is to present the technical projective and the development capacity graphic in the subject. First, this work will present an overview brief illustrate by technique projective graphics and some aspect to dynamics projective that consider to observe and to interpret in every picture realized. Secondly, we will focus in the treatment and explorative drawings in the physique, cognitive, social-emotional in the period evolution. Every evolutionary progress and every aspect of personality by reflect all particularly in the product graphic.

Through the white sheets to tell the relationships that each person establish with himself and the others, in family and in society.

In the present study the methodology is qualitative developed on a review of literature about the question to treatment. During the present work there are articulated a series of

important **findings** related the argument about the important drawings to know whole personality and how the progress capacity graphic reflect the global development person.

Keywords: *technical projective drawings, development, child.*

Hyrje

Vitet e fundit kërkimet në fushën e vizatimeve si teknika projektive të personalitetit dhe në veçanti ato të bëra për moshën zhvillimore kanë shfaqur interes të konsiderueshëm dhe kanë paraqitur rezultate të larta. Këto rezultate e paraqesin vizatimin si një mjet për të studiuar zhvillimin e mendjes në mënyrë komplekse, duke vlerësuar njëkohësisht së bashku funksionin simbolik të përfaqësimit të botës së brendshme e të botës së jashtme dhe rëndësinë e tij si instrument komunikues me ndërvepruesin, të vëmendshëm ndaj mesazhit të tij. Vizatimi është një instrument shprehës i thjeshtë dhe i ndërlikuar në të njëjtën kohë, për të kuptuar personalitetin e vizatuesit në çdo moshë (1). Me anë të tij realizohet projektimi i botës së brendshme të fëmijës, të tërheqjeve dhe të refuzimeve, të dëshirave dhe ndrojtjeve të tij.

Nëpërmjet vizatimit individi organizon elemente të ndryshme duke i dhënë fill një krijimi të larmishëm, që tregon botën e parë me sy, domethënia e të cilit ushqehet në marrëdhëniet ndërpersonale. Këto marrëdhënie janë mjaft të rëndësishme për aspektet kognitive dhe emotive që “ngjyrosin” produktin grafik.

Vizatimet e fëmijëve, ashtu si çdo lloj vizatimi tjetër, mund të analizohen nga pikëpamje të ndryshme, si: zhvillimore, njohëse, tregimtare ose rrëfyese, artistike, projektive etj. Punimi do të ilustrojë disa aspekte projektive kyç në interpretimin e çdo lloj vizatimi dhe si vizatimi reflekton zhvillimin e individit dhe anasjelltas.

Përcaktimi i testeve grafike

Me “teste grafike” kuptojmë metodat projektive të bazuara në aktivitetin grafik. Nëpërmjet këtyre testeve subjekti projekton dhe tregon veten e vet, duke shfaqur edhe aspekte të personalitetit për të cilat nuk është fare i vetëdijshëm dhe u tregon të tjerëve botën ashtu siç e përjeton, realitetin shoqëror në të cilin përfshihet. Quhen ndryshe edhe teste “laps-fletë”, sepse janë teknika të lehta dhe praktike për t’u administruar. Këto teknika përdoren në fushën diagnostifikuese si instrumente efikase për një “shikim” kompleks të personalitetit: gjendjet emotive, krijimin e marrëdhënieve njerëzore, dëshirat, prirjet (të vetëdijshme dhe të pavetëdijshme), si edhe konfliktet më të thella të personit (2).

Testet psikologjike që përqendrohen në analizimin e produkteve grafike janë të ndryshëm, ndër më të famshmit kemi testin e figurës njerëzore, testin e familjes, testin e pemës, testin e Wartegut, testin e Benderit etj. Mënyra e interpretimit të këtyre testeve është e tipit psiko-grafologjik, sepse llogarisin vendosjen, presionin e vijave mbi fletë, vendosjen dhe rendin e pjesëve të vizatuara etj., tregues projektivë këta që vënë në dukje problematikën e pavetëdijshme me natyrë afektive.

Aspekte projektive të vizatimit

Sipas Ana Oliverio Ferraris (3) vija, pavarësisht përmbajtjes, ka një ngarkesë të fortë shprehëse. Ajo zotëron një gjallëri që kontribuon në dinamikën dhe strukturimin e formës. Vija mund të jetë e llojllojshme, si p.sh., e trashë, e hollë, e vazhdueshme, vertikale, spirale, horizontale, e shndritshme, e zbehtë dhe nëpërmjet llojit të saj mund të shprehen gjendje emotive të larmishme,

si p.sh., trishtim, gëzim, dëshpërim, siguri, gjendje mendore dhe tipare të personalitetit. Forca dhe intensiteti i vijës, përveç emocioneve, pasqyron edhe energjinë jetësore dhe mënyrën se si përdoret ajo nga fëmija. Vijat që fillojnë në mënyrë energjike (të forta) dhe përfundojnë të lehta (të dobëta) pasqyrojnë entuziazëm të shkurtër dhe paaftësi për të përfunduar angazhimin e marrë. Po ashtu, duhen pasur parasysh edhe konturet. Kur ato janë shumë të ngurta, shprehin armiqësi dhe represion (shtypje), shpesh neuroza apo një kontroll të tepërt emotivo-kognitiv. Në të kundërt, konturet që rrëshqasin butë dhe në mënyrë të sigurt, përveçse pasqyrojnë vlera estetike, shfaqin edhe një personalitet të matur.

Kur fëmija shkarravit disa herë të njëjtën zonë të fletës, duke fshirë ose duke vendosur në hije pjesët e trupit apo personazhe të caktuara, kjo gjë është tregues ankthi dhe ndrojtjeje ndaj këtyre pjesëve. Ndërsa vijat e lehta janë tregues të një sigurie dhe të një përshtatjeje të mirë. Nëse një fëmijë është i qetë, por percepton se i rrituri e gjykon atë, mund të vizatojë ndryshe nga herët e tjera. Shpesh fëmijët që ndihen nën presion mund të përdorin fillimisht vija gjallëruese, që tregojnë temperamentin e tyre real, por më pas mund t'i vendosin figurat në mënyrë të çrregullt mbi fletë (4). Nëse fëmija është i relaksuar dhe në një gjendje të mirë, priret që të lëvizë në mënyrë të hapur, jo të shtrënguar, vijat e bëra mbi fletë do të jenë më të rrumbullakosura.

Në përgjithësi, fëmijët që vizatojnë elementet e shpërndara mirë në fletë janë persona të qetë. Përdorimi i hapësirës shpreh marrëdhënien e subjektit me mjedisin dhe reagimet e tij. Prirja për të dalë nga anët e fletës është një karakteristikë tipike jo vetëm e fëmijëve të vegjël apo me vonesë mendore, por edhe e fëmijëve që kanë mungesa afektive apo që nuk kanë besim në vetvete. Edhe fëmijët e ndrojtur e tregojnë pasigurinë e tyre duke e bërë vizatimin në një cep të ngushtë ose në anët e fletës. Në përgjithësi fëmijët parapëlqejnë të vizatojnë në pjesën e sipërme dhe jo të poshtme të saj. Pjesa sipër parapëlqehet duke u nisur nga faktorë të lidhur me skemën trupore apo me lëvizjen e dorës, si edhe sepse është simbol i kokës, i qiellit, i vlerave të larta. E larta shpreh çlodhje, lirshmëri, ndërsa e ulëta shtrëngim dhe rëndesë.

Vizatimi në zonën e sipërme të fletës simbolizon hapje, imagjinatë dhe idealizëm, por në disa raste mund të jetë edhe tregues i prirjes paranojake, ndërsa vizatimi në zonën e poshtme është tipik i fëmijëve të mbyllur, të trishtuar dhe melankolikë. Vizatimi i vendosur në të majtë tregon regresion, ndërsa vizatimi i vendosur në të djathtë tregon nevojën e fëmijës për t'u projektuar në të ardhmen. Vizatimi i vendosur sipër në të majtë sjell në mendje mall, të ndierit i bllokuar, i paaftë për t'u individualizuar. Vizatimi i vendosur sipër në qendër është tregues i mirëqenies psikike, i optimizmit dhe i qetësisë. Vizatimi i vendosur sipër në të djathtë është tregues i dëshirës për autonomi, edhe pse shpesh mund të tregojë prirje agresive (5).

Fleta mund të ndahet në nëntë pjesë, ku secilës i përgjigjet një realitet që karakterizon prirjet, qëndrimet ndaj vetes dhe të tjerëve. Zgjedhja për të vizatuar në njërin prej këtyre zonave varet nga karakteristikat psikologjike, moshë, gjendja emotive dhe afektive e fëmijës (6), siç shihet në tabelën e mëposhtme nr. 1.

Tab. 1. Ndarja e fletës

Kujtimet	Fantazia	Ëndrrat
Lidhjet me zanafillën	Egocentrizmi	Projektimi në të ardhmen
Frika	Pasiguria	Dëshira

Zona sipër:
mendimi

Zona në qendër:

Zona poshtë:
mendimi

Hapësira që fëmija përdor për vizatim, sidomos në testin e figurës njerëzore, pasqyron vlerësimin që ka për veten e vet. Përmasat e vogla paraqesin vetëvlerësim të ulët, ndërsa përmasat e mëdha agresivitet dhe gjithëpushtetshmëri. Për më tepër, përmasat e vogla në vizatim paraqesin një fëmijë të ndrojtur, introvert, që ka frikë prej gjykimit të të tjerëve, të trembur ose të bllokuar. Hapësirat e mëdha ia fusin frikën, prandaj subjekti ka nevojë për cepin e fletës për t'u ndier më i mbrojtur. Deri në moshën gjashtë vjeç fëmijët priren të vizatojnë figura të mëdha, pasi akoma nuk zotërojnë një kontroll të plotë motorik. Por nëse vazhdojnë të vizatojnë me këto përmasa, atëherë mund të tregojnë përpjekjen për t'u hequr hapësirë të tjerëve dhe për t'ua dhënë personave më të rëndësishëm, zakonisht vetes dhe nënës.

Personazhi i vizatuar lart, në vija të përgjithshme, është më i idealizuar dhe më i vlerësuar nga fëmija, sepse ndodhet në zonën e mendimit, ndërsa personazhi i vendosur poshtë priret të jetë më i zhvlerësuar prej tij. Ndodh që personazhet të jenë të shpërndarë nëpër fletë dhe një personazh i vetëm të ndodhet i vendosur në tokë, në këtë rast fëmija paraqet nevojën e vet për t'u mbështetur dhe siguruar nga ky person. Në qendër fëmija vizaton personazhin më të rëndësishëm për të dhe kur vizatohet edhe i pari, për fëmijën do të thotë se është modeli me të cilin ai identifikohet. Personazhi i vizatur në të djathtë perceptohet si i pavarur, i aftë të ketë marrëdhënie të mira me të tjerët, sepse është dinamik dhe ekstrovert. Në këtë zonë zakonisht vendoset figura e babait, urë lidhëse me mjedisin e jashtëm. Në të majtë personazhi i vizatuar shihet si pasiv, i lidhur me traditat dhe introvert. Në më të shumtën e rasteve vizatohet nëna, e cila për fëmijën është një enë mbajtëse e ngrohtë dhe e dashur.

Zgjedhja apo jo e një ngjyre ka një domethënie psikologjike për fëmijën. Mungesa e ngjyrës mund të shfaqë boshllëk të lartë afektiv apo prirje antisociale. Një fëmijë që zotëron aftësi të mira përshtatjeje përdor pesë lloje ngjyrash në vizatimet e tij, ndërsa fëmijët introvertë përdorin zakonisht vetëm dy ngjyra.

Në stadin e parë evolutiv, shkarravinat e ngjyrosura mund të paraqesin një fëmijë të qetë dhe të gëzueshëm, ekstrovert, që kanalizon në mënyrë pozitive agresivitetin e tij, ndërsa shkarravinat e pangjyrosura mund të shfaqin një fëmijë të ndjeshëm dhe introvert. Në moshën 5-6 vjeç fëmija përdor ngjyrat për të bërë konturet e figurës, por nëse kjo ndodh disa vite më vonë duhet të bëhet vlerësimi i rritjes kognitive dhe afektive të subjektit. Pas moshës 6 vjeç zakonisht ngjyrat e përzgjedhura nga fëmijët janë më pak të forta ose të ndezura, pasi në zgjedhje ndikon zhvillimi i racionalitetit dhe përvoja shkollore. Në moshën 7-8 vjeç fëmija vizaton i shtyrë nga emocionet dhe është subjektiv në përzgjedhjen e ngjyrave. Në moshën 10 vjeç arrin të kapë marrëdhënien mes ngjyrës dhe objektit dhe pas moshës 11 vjeç priret të përdorë ngjyrat në mënyra sa më realiste, falë fazës së realizmit në të cilin subjekti ndodhet.

Ngjyrat kanë domethëniet e tyre simbolike. E kuqja është ngjyra e forcës, e gjakut, e dëshirës, e veprimit dhe e nismës. Kjo ngjyrë është e pranishme në çdo lloj vizatimi fëmijëror dhe shpesh

përfaqëson përpunimin e impulseve armiqësore. Mund të shprehë agresivitetin e fëmijës ndaj vetes së vet ose agresivitetin e të tjerëve ndaj tij. E verdha është ngjyra e dritës, e haresë, e gjallërisë, e hapjes, e miqësisë dhe e marrëdhënieve sociale, por edhe e zilisë dhe e shpërthimit. Simbolizon një afektivitet të hapur ndaj të afërmit. Akoma më tepër se e kuqja pasqyron agresivitet, çmenduri dhe dalldi. Portokallja është përzjerja e të kuqes me të verdhën. Është ngjyra që parapëlqejnë personat krijues, nxitës dhe të qetë. Mund të shprehë një ekuilibër të paqëndrueshëm dhe dëshirën për të ndërmarrë aventura të çuditshme. Ngjyra blu është ngjyra e intelektit, e arsytimit, e qëndrueshmërisë, e thellësisë, e qetësisë dhe e ndjenjës morale, por edhe e ftohtësisë afektive dhe e kontrollit racional. Është ngjyra e qiellit dhe e detit dhe simbolizon ujërat dhe feminitetin. Ngjyra vjollcë është ngjyra e sëmundjes dhe e trishtimit, por mund të pasqyrojë edhe ndjeshmëri dhe një kuptim të thellë të tjetrit. Shpesh kjo ngjyrë mund të jetë treguese e një racionaliteti, që brendëson emotivitetin. Ngjyra e zezë simbolizon boshllëk, errësirë, turp, dhe dhimbje, është ngjyra e vdekjes dhe e personave që jetojnë të pashpresë. Është mohimi i dritës. E zeza në vizatimin e fëmijës tregon ankth, frikë, mohim, dhimbje ku ai përjashton mundësinë se diçka e mirë dhe pozitive mund të ndodhë. Ngjyra gri përbëhet nga e bardha dhe e zeza. Është një ngjyrë që fëmija nuk zgjedh pothuajse kurrë, sepse është një ngjyrë e fikur, e papërcaktuar dhe neutrale. Ngjyra e bardhë është shuma e të gjitha ngjyrave. Është vetë drita në të cilën të gjitha ngjyrat zhduken. Simbolizon qetësinë, boshllëkun, arratisjen nga bota. Një fëmijë që parapëlqen ngjyrën e bardhë është një fëmijë i vetmuar, një fëmijë që kërkon mbrojtje dhe që gjendet në opozitë me mjedisin e jashtëm. Gjithashtu mund të jetë edhe një fëmijë i bllokuar në përcaktimin e identitetit të vet (7).

Vizatimi në zhvillimin fizik, motorik, kognitiv dhe socio-emotiv

Zhvillimi i kapaciteteve grafike të fëmijës dhe aftësitë e tij për ta përfaqësuar botën e brendshme dhe të jashtme nëpërmjet vizatimit, është e lidhur me zhvillimin e aparatit motorik dhe të perceptimit pamor. Fëmija fillon të bëjë vizatimet e para kur fillon të zhvillohet nga ana fizike dhe ajo kognitive. Fëmija që në moshën 2-3 vjeç, ka raste edhe përpara, mëson të qëndrojë në këmbë dhe të ecë, të mbajë ekuilibrin e lëvizjeve të këmbëve, të krahëve, të duarve, të syve, falë të cilave arrin të hedhë pikat e para mbi fletë. Zhvillimi i këtyre zotësive në aspektin motorik dhe fizik i mundëson fëmijës të zhvillohet edhe në aspektin perceptivo-kognitiv. Ai arrin t'i njohë objektet e ndryshme që ndodhen përreth tij, t'i prekë ato pa ndihmën e të tjerëve dhe të bëjë përpjekjet e para për t'i paraqitur ato në vizatim (8). Fëmija çdo ditë e më tepër bën zbulime dhe përvoja të shumta e të ndryshme. Këto njohje kontribuojnë në ndërtimin e identitetit të tij psikik dhe në nivelin e vetëvlerësimit, që parashtruan në kapitullin e dytë. Pra, fëmija ndikohet nga mënyra se si ndihet i gjykuar prej të rriturve, duke përfshirë edhe mënyrën se si vlerësohen vizatimet e tij. “Fëmija bën shkarravina rastësore (pika dhe vija). Fëmija kënaqet me këtë gjë (...). Ashtu si ecja këmba-dorës i paraprin ecjes së vërtetë, ose ashtu si gugatjet i paraprijnë të folurit, ashtu edhe shkarravinat i paraprijnë krijimtarisë” (9).

Vizatimi nga mosha një deri në tre vjeç

Qysh prej lindjes, edhe pse vetëm për pak çaste, fëmija i kushton vëmendje atyre lëvizjeve që prekin fushën pamore të tij dhe me sytë e vegjël kërkon të ndjekë atë çfarë i ndodh përreth. Kur është 3-4 muajsh fillon të vëzhgojë në mënyrë sistematike duart, me të cilat manipulon objekte të ndryshme, si p.sh., biberonin, mbulesën e shtratit të vet, lodrën etj. Ky është momenti kur fillojnë përvojat e shumta kognitive dhe afektive të fëmijës. Ai bëhet i aftë të orientohet në hapësirë dhe të dallojë objektet dydimensionale nga ato tridimensionale dhe të bëjë zgjedhjen e tyre duke përdorur strategjitë e veta (10).

Me gishtin e vogël lë gjurmë mbi çdo lloj sipërfaqeje që prek (mbulesa, xham, dysHEME) dhe ndërsa manovron me objekte të ndryshme duke i zvarritur apo duke i hedhur mbi sipërfaqe të ndryshme, jo vetëm kupton se po lë gjurmë, por edhe nëse këto objekte janë të përshtatshme për t'i futur në kategorinë e objekteve që mund të lënë shenja sa më të sakta të vetvetes. Pra, produkti i parë vizatimor për fëmijën janë këto shenja ose pika, që nuk janë thjesht pika, por mënyra më e mirë për të shprehur botën e tij të vogël. Pikat shprehin vlera të larta simbolike, pasqyrojnë lidhjen e parë të fëmijës me gjoksin e nënës.

Në pak kohë fëmija kalon nga pikat tek vijat (shkarravinat). Vijat fillimisht janë rastësore, shumë të trasha, aq sa prishin fletën dhe dalin poshtë saj. Por nga mosha dy vjeç e gjysmë, me koordinimin dhe kontrollin e lëvizjeve, fëmija arrin ta lëvizë lapsin pa e shkëputur nga fleta në dy drejtime të caktuara: nga poshtë në të majtë dhe nga lart në të djathtë, pa pasur një drejtim të caktuar. Edhe pse në dukje nuk vihet re ndonjë ndryshim i madh, në fakt secili fëmijë nëpërmjet këtyre vijave të ngatërruara me njëra-tjetrën shpreh veten dhe veçanësinë e vet. Nga mënyra se si fëmija shkarravit mund të dallojmë fëmijën e shëndoshë nga ai i dobët, fëmijën e ngadaltë nga ai i shpejtë, fëmijën pasiv nga ai aktiv etj. Bëhet fjalë në të vërtetë për një reagim psikodiagnostik (11).

Një hap tjetër në fushën e zhvillimit është momenti kur fëmija fillon të ngrejë lapsin nga fleta dhe ta rivendosë në të njëjtën pikë për të vazhduar vizatimin, të krijojë shenja të tjera, si p.sh., kthesat dhe cepat, si edhe të zgjedhë një pikë dhe duke u nisur prej aty të ndjekë një drejtim në formë spiraleje. Këto spirale interpretohen si zgjerim i vetvetes dhe i mjedisit rrethues, shprehje e ritmeve ose e dinamizmave të brendshëm, si edhe shfaqje e pulsioneve orale. Këto vija nuk kanë vetëm për qëllim shkarkimin e tensioneve, por edhe një qëllim përfaqësimi, domethënë shprehin diçka. Për Kellogg-in (12) ato përbëjnë një alfabet grafiko-piktorek. Kjo është një fazë që autorja e përcakton *si stadin e modeleve*, në të cilin fëmija nëpërmjet këtyre shenjave arrin të vendosë bazat për përfaqësimin e figurave më komplekse, si p.sh., persona, ndërtesa etj.

Me fjalë të tjera, këto vija edhe pse të ngatërruara marrin një domethënie të caktuar. Ato përfaqësojnë nënën, babanë, një shtëpi, një qen, një pemë dhe çdo lloj gjëje tjetër. Në këtë moshë fëmija fillon të vizatojë në mënyrë spontane çdo gjë që e godet apo që i bën përshtypje. Me rritjen e koordinimit të funksioneve perceptive dhe motorike fëmija arrin të krijojë forma vizatimore të caktuara dhe jo më kaotike. Pas pikave dhe vijave, rrethi është forma e parë gjeometrike që fëmija vizaton. Rrethi, thjesht një vijë e mbyllur, bëhet shprehja e parë e imazhit mendor dhe e imazhit trupor të ndarë nga hapësira e jashtme. Ai përfaqëson një objekt përmbajtës nëpërmjet të cilit fëmija fillon të mësojë kontrollin e emocioneve dhe të ndjenjave. Në moshën tre vjeç fëmija nëpërmjet mbylljes së rrethit fillon të vizatojë qeniet njerëzore. Duke filluar prej këtij momenti e në vazhdim ai do të jetë i aftë të dallojë format nga përmasat, si edhe të shtojë detaje, si p.sh., sytë, gojën dhe flokët, sa më shumë që rritet.

Vizatimi nga mosha katër deri në shtatë vjeç

Fëmija në moshën 3-4 vjeç arrin një kapacitet pamor akut pothuajse të ngjashëm me të rriturin. Bëhet i aftë të dallojë në mënyrë të përshtatshme ngjyrat dhe të kontrollojë gjithnjë e më mirë lëvizjet e syve dhe të duarve. Gjatë kësaj periudhe fëmijët ende nuk janë të aftë t'i integrojnë dhe t'i përdorin njëkohësisht paraqitjen e formës së objekteve të njohura dhe të pjesëve që e përbëjnë atë dhe vendosjen në fletë të elementeve duke pasur parasysh lidhjet hapësinore, si p.sh., afër, larg, brenda, jashtë. Ata, nëse janë të vëmendshëm ndaj një aspekti të një objekti, nuk arrijnë të kontrollojnë edhe vendosjen e tij në një kontekst të caktuar.

Me përvojën e kopshtit, fëmija pjek gjithnjë e më shumë kompetencat e veta motorike, kognitive,

gjuhësore, po ashtu edhe grafike. Po të shohim me vëmendje vizatimet e kësaj moshe, do të vëmë re se figurat paraqesin skema, që përshkruajnë sende, objekte, mjedise ose protagonistë të ndryshëm, edhe pse format e tyre përgjithësisht nuk janë të koordinuara dhe të pasuruara akoma mirë. Në pikëpamjen grafike fëmija ka arritur fazën e “realizmit qëllimor”, fazë në të cilën vendos dhe shpreh lirisht me zë të lartë domethënien e asaj që do të paraqesë nëpërmjet vizatimit përpara se ta realizojë atë. Për Georges-Henri Luquet, (13) një nga studiuesit e parë të grafizmit fëmijëror, kjo fazë quhet ndryshe edhe faza e “realizmit të munguar”, sepse fëmija mund të shprehë qëllimin për të vizatuar elemente të caktuar, por produkti i vizatimit është me të vërtetë tepër skematik, figurë e paplotësuar dhe e paindividualizuar. Në këtë moshë fëmija, që tashmë është ushtruar në përdorimin e lapsit, deklaron atë që vizaton. Ndodh që fëmija thotë: “Po vizatoj një fëmijë, por në realitet vizaton vetëm një vijë, një rreth apo diçka tjetër”.

Fëmijët më të shkathët arrijnë të bëjnë forma rrethore nga një pikë e caktuar, duke realizuar kështu forma të ndryshme gjeometrike, si p.sh. drejtkëndësja dhe trekëndësja për të paraqitur persona, kafshë, shtëpi, mjedisin rrethues etj. Në rastin konkret, në vizatimin e figurës njerëzore, fëmija katër vjeç vizaton kokën, një rreth me dy pika brenda (sytë), një vijë të shkurtër (gojën) dhe dy vija të zgjatura që dalin nga rrethi (këmbët). Skica e këtij vizatimi quhet “njeriu i vogël kokëmadh”. Për ta bërë këtë vizatim subjekti frymëzohet nga një “model i brendshëm”, domethënë nga një skemë grafike e brendshme, që formohet gjatë vëzhgimit dhe kontaktit me figurat njerëzore. Skicon në fletë ato shqisa, funksionet dhe rëndësinë e të cilave i njeh mjaft mirë, si p.sh., sytë për të parë, gojën për të folur e ushqyer dhe këmbët për të ecur.

Për fëmijën viti i pestë i jetës shënon jo vetëm një pjekuri të mëtejshme nga pikëpamja fizike, emotive dhe kognitive, por edhe një vit kyç për formimin e krejt personalitetit të tij. Elementet e realitetit nuk përjetojnë si të ndara apo të izoluara, por falë zhvillimit të aftësisë për të bërë sintezë përvojnë ai i përjeton si një e tërë, në veçanësinë e tyre. “Rreth moshës pesë vjeç skemat grafike në lidhje me një objekt priren të pasurohen dhe të bëhen të larmishme, gjë që tregon zhvillimin e aftësive të analizës (aftësia për të kapur elementet dhe diferencat), ato fillojnë e përdoren jo më të izoluara, por si një skemë e vetme (gjë që dëshmon edhe zhvillimin e aftësisë për të bërë sintezë)” (14). Në vazhdim edhe figura njerëzore merr forma akoma më të qarta dhe diferencimi seksual mes dy vizatimeve bëhet më i theksuar. Kjo është faza e vizatimit që quhet “faza figurative”, sepse fëmija jo vetëm shpreh verbalisht qëllimin e të vizatuarit, siç thamë pak më lart, por ky qëllim shprehet qartë nëpërmjet asaj që ai dëshiron të paraqesë në vizatim, qëllim ky që pasqyron realitetin kognitiv, emocional dhe marrëdhënior të fëmijës. Kur mbush pesë vjeç, njeriu i vogël bëhet gjithnjë e më i dallueshëm, i duken sytë, hunda, goja dhe nga trangu i dalin këmbët dhe krahët.

Vajza diferencohet nga djali duke vizatuar në kokën e saj flokë të gjata dhe një v të përmbysur për të paraqitur fundin. Shpesh vizatohen edhe figura të zhveshura, duke pasqyruar gjenitalet apo karakteret seksuale dytësore (gjoksin). Ky aspekt nuk është patologjik, por thjesht tregon shqetësim për identitetin e vet seksual. Në moshën gjashtë vjeç zhvillimi përshpejtohet më shumë për vetë faktin se fëmija shkon në shkollë. Figura njerëzore vizatohet në mënyrë më organike dhe paraqitet me më shumë detaje. Del në pah vija mbështetëse dhe prirja për t’i vendosur në të njëjtën vijë objektet e vizatuara (15). Në moshën shtatë vjeç aftësia motorike dhe rritja e madhe kognitive i mundësojnë fëmijës të bëhet një vizatues gjithnjë e më kompetent. Ai arrin të kontrollojë vijat dhe paraqet me më imtësi dhe saktësi marrëdhëniet mes pjesëve të vizatuara, vendos më shumë detaje në vizatimet e tij. Vizatimi i bërë nga një fëmijë në moshën 6-7 vjeç paraqet tashmë një personalitet, që dallohet nga të tjerët për moshën, tiparet e fytyrës, karakteristikat fizike, si p.sh., mustaqet, mjekrën, ngjyrën e flokëve dhe jo vetëm për rrobat që vesh (16).

Vizatimi nga mosha tetë deri në njëmbëdhjetë vjeç

Rreth fundit të vitit të shtatë dhe kalimit në vitin e tetë të jetës, fëmija fillon të përdorë simbole të ndryshme, duke u dhënë atyre një domethënie të veçantë. Në vizatim paraqitet skema e trupit njerëzor dhe e objekteve, si nga ana e përbërjes, ashtu edhe ajo e ngjyrave. Në këtë moshë vizatohet vija bazë, që simbolizon tokën, por shpesh ndodh që të vizatohet edhe vija që përfaqëson qiellin. Gjatë viteve të para të shkollës, edhe pse fëmijët fitojnë aftësi të reja, mund të gabojnë sërish në mënyrën se si i paraqesin vizatimet e tyre.

Sipas Luquet G. H (17) ky fenomen ndodh në fazën e ashtuquajtur të “realizmit kognitiv”, në të cilën fëmija nuk vizaton për t’i riprodhuar gjërat ashtu siç shihen, p.sh., një rrugë në perspektivë, por ndjek një model konceptual të gjërave ashtu siç janë. Për këtë arsye rruga paraqitet me të njëjtën largësi dhe me vija paralele. Fëmija ka një model të brendshëm konceptual jo pamor që e udhëheq në riprodhimin e karakteristikave dalluese të subjektit. Mënyra me të cilën fëmija vizaton mund të përcaktohet si vizatim skematik.

Skema e ndjekur është e ndryshme për fëmijë të ndryshëm, jo vetëm për shkak të karakteristikave personale, por edhe për shkak të pranisë së detajeve. Fëmija mund të ndryshojë përmasat apo format e vizatimit, duke hequr apo shtuar një element të figurës që paraqet një rëndësi të veçantë. P.sh., kur vizaton një person që po merr një dhuratë ai mund ta zgjasë më tepër seç duhet dorën e tij.

Me kalimin e muajve tek fëmija konsolidohet gjithnjë e më tepër kapaciteti grafik. Ai tashmë është i aftë ta ndajë vizatimin e tij në dy nivele, ku secili prej tyre i referohet një dimensionit specifik hapësinor, edhe pse këto nivele nuk janë akoma të integruara mirë ndërmjet tyre. “Fillon të jetë i pranishëm aspekti tridimensional, si p.sh., tavolinat e para nga lart dhe të vizatuara me një drejtkëndësh në të cilin janë të vendosura katër këmbë” (18).

Po ashtu, në këtë stad evolutiv grafik fillon të shprehet marrëdhënia afektive me objektin e vizatuar. Te fëmijët më të ndjeshëm kjo mund të sjellë një deformim shprehës të figurës. Në moshën 10-11 vjeç mund të thuhet se vizatimi bëhet më i plotë, elementet grafike janë të shpërndarë në mënyrë të ekuilibruar në hapësirat e fletës. Është e mundur që stili dekorativ i vizatimit të ndikohet nga reklamat. Në figurën njerëzore, kemi një përpjesëtim të mirë mes krahëve, këmbëve dhe trungut, kemi po ashtu edhe praninë e një hapësire sipër syve (ballin) dhe poshtë gojës (mjekrën).

Vizatimi nga mosha 11 vjeç e sipër

Nga para-adoleshenca deri në fund të adoleshencës plotësohet procesi i pjekurisë kognitive. Subjekti jo vetëm zotëron një repertor më të madh skemash me figura njerëzore, sa mund t’i përdoren njëkohësisht ato, por zotëron edhe procedura më komplekse për të paraqitur marrëdhëniet hapësinore. Kujtesa është më e aftë të ruajë në mendje një objekt të plotë, pjesët e të cilit mund të vizatohen në momente të ndryshme, pa humbur njësinë e figurës.

Gjatë para-adoleshencës kemi një qëndrim të dyfishtë artistik tek subjektet. Kemi adoleshentë që parapëlqejnë paraqitjen artistike të përvojave pamore dhe të përvojave jo pamore. Para-adoleshentët që privilegjojnë përvojat pamore, janë shumë të interesuar ndaj produktit piktoresk dhe më të kujdesshëm ndaj stimujve pamorë, si p.sh., drita, hijet dhe perspektiva hapësinore. Këto ndihen spektatorë të skenës që vizatojnë dhe përqendrohen te krejt figura duke kërkuar të kapin aspekte të ndryshme për të paraqitur një vizatim sa më realist të realitetit. Pikë së pari, perceptojnë tërësinë e një figure, pastaj analizojnë pjesët e veçanta të saj dhe më pas i bashkojnë sërish ato. Para-adoleshentët që privilegjojnë përvojat jo pamore, e perceptojnë vizatimin në funksion të asaj që duan të shprehin nëpërmjet identifikimit me përmbajtjet piktoreske të realizuara.

Në këtë moshë të gjitha vizatimet në përgjithësi dhe figura njerëzore në veçanti paraqesin interesin

e subjektit për ndryshimet morfologjike moshore. Tek vajzat koka e figurës vizatohet më e vogël, theksohet gjoksi, ngushtimi i belit dhe rritet dëshira për detajet e veshjeve, ndërsa tek djemtë vizatimet paraqesin një theksim të organeve gjenitale. Të gjithë ato adoleshentë që refuzojnë të kalojnë në moshën e rritur, si p.sh. anoreksikët nervorë, vizatojnë figura njerëzore të vogla (19). Zhvillimi grafik përfundon me adoleshencën dhe me periudhën e marrjes së vendimeve. Adolehenti i vlerëson aftësitë e veta artistike dhe krijimin e vet piktoresk sipas standardeve të të rriturve.

Përfundime

Teknikat projektive grafike kanë si synim unik dhe thelbësor të tyre, studimin e dinamikave të personalitetit njerëzor. Gjatë realizimit të vizatimit fleta e bardhë është hapësira më e mirë për të projektuar inteligjencën, emocionet dhe afektivitetin. Personaliteti i fëmijës dhe zhvillimi i tij kognitiv dhe emocional shprehet në vija, në përdorimin e hapësirës e në radhën me të cilën vizaton objektet dhe personazhet e ndryshëm, në harrimin e disa pjesëve të vizatimit e në zgjedhjen e ngjyrës, etj.

Ai shihet si një vijë direkte e drejtpërdrejtë e të hyrit në gjendjen psikologjike të fëmijës dhe nëpërmjet tij mund të kuptojmë ecurinë evolutive të fëmijës, ashtu siç del në pah qartë gjatë shtjellimit të këtij argumenti.

Referenca

1. Donsi L. Parrello S. & Priore A, Disegno infantile e interculturalità. Bambini italiani e stranieri in classe. Psicologia e Scuola; 2011; 18; f.18-24.
2. Crotti E & Magni A. Non sono scarabocchi. Come i disegni dei bambini, Torino; Oscar Mondadori; 2012, f. 34-106.
3. Oliviero Ferrari A. Il significato del disegno infantile. Torini; Bollati Boringhieri; 1978, 154-158.
4. Corman L. Il disegno della famiglia, test per i bambini. Torino; Boringhieri; 1970, 234-245.
5. Serraglio A. Gli adulti parlano i bambini disegnano. Manuale per l'interpretazione del disegno infantile. Roma; Armando Editore; 2011, 123-126.
6. Federici P. I Bambini non ve lo diranno mai... ma i disegni sì. Milano; Franco Angeli; 1998, 162-163.
7. Antinor M. G & B Puglia. Appunti sull'evoluzione del disegno infantile. Roma; ARIPIT, SAS; 2013, 126- 127.
8. Gallino T G. Il complesso di Laio, i rapporti famigliari nei disegni dei ragazzi. Torino; G. Einaudi; 1978, 124-126.
9. Karaj TH. Psikologjia e zhvillimit të fëmijës. Tiranë; Progres; 2005.
10. Bruner J S. Prime fasi dello sviluppo cognitivo. Roma; Armando; 1971, 124-127.
11. Avalor V. Il disegno del bimbo. Un linguaggio universale per seguire il suo sviluppo intellettuale, Roma; Hever; 2004, 161-164.
12. Cannoni E., I disegni dei bambini, Roma; Carocci; 2003, 34-38.
13. Luquet G.H. Il disegno infantile. Roma; Armando; 1996, 45-47.
14. Ariano G. Il disegno della persona umana, test proiettivo per adulti e bambini. Roma; Borla ; 1999, 257-269.
15. Petter G. Lo psicologo nella scuola. Firenze; Giunti; 2016, 235-236.
16. Castellazzi L.V. Il test del disegno della figura umana. Roma; Las; 2002, 145-147.
17. Luquet G.H. Il disegno infantile. Roma; Armando; 1996, 235-289.
18. Avalor V. Il disegno del bambino. Un linguaggio universale per seguire il suo sviluppo intellettuale. Roma; Hever; 2017, 112-115.
19. Serraglio A. Gli adulti parlano i bambini disegnano. Manuale per l'interpretazione del disegno infantile. Roma; Armando Editore; 2017, 145-146.